

Zrušení podmínky sterilizace pro účely úřední změny pohlaví

Aktuální právní úprava a praxe v ČR

- Podle § 29 odst. 1 občanského zákoníku „*změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů.*“
- Úřední změna pohlaví je tedy podmíněna sterilizací, resp. kastrací: v ustálené praxi jde o **odstranění dělohy či varlat**, což je velmi invazivní a závažný lékařský zákrok s rizikem vedlejších účinků a komplikací, který přitom z lékařského hlediska není nezbytný. Nutným znakem genderové dysforie není snaha o operativní změnu pohlavních orgánů: podstatou je dlouhodobá touha žít a být akceptován jako příslušník pocítovaného pohlaví. Ne všechny trans osoby si přejí podstoupit uvedený zásah.
- Zákon navíc nepřipouští **žádné výjimky** – ani pro osoby již z jiných důvodů neplodné, ani pro ty, které zákrok ze zdravotních důvodů podstoupit nemohou (existují u nich kontraindikace).

Postoj mezinárodních lidskoprávních orgánů

- Podle hojné judikatury **Evropského soudu pro lidská práva** je podmínka sterilizace pro účely úřední změny pohlaví v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech [A. P., *Garçon a Nicot proti Francii* (2017); X *proti Severní Makedonii* (2019); Y. T. *proti Bulharsku* (2020); X a Y *proti Rumunsku* (2021); A. D. a ostatní *proti Gruzii* (2022)]. Dle ESLP ne všechny trans osoby chtějí nebo mohou podstoupit takový zákrok či léčbu; jedná se přitom o podmínku, která velmi závažně zasahuje do tělesné integrity jednotlivce a pro kterou neexistuje žádný dostatečně naléhavý veřejný zájem. Judikatura ESLP je v této oblasti jednoznačná a ustálená. Proto o uvedené otázce nerozhodoval velký senát – před ten se dostávají pouze případy, které vyvolávají nové či nejednotně řešené problémy ohledně výkladu Úmluvy.
- V září 2023 ESLP oznámil české vládě stížnost ve věci *T. H. proti České republice*, která se týká podmínky sterilizace pro úřední změnu pohlaví; jedná se o řízení, které vedlo k loňskému zamítavému nálezu pléna ÚS. Příklad je označen jako „*impact case*“, a ESLP ho tak vyřizuje přednostně. Vláda má předložit stanovisko do ledna 2024; pak proběhne ještě jedno kolo písemných stanovisek stran, které skončí cca v dubnu. Rozsudek by tedy mohl padnout už během druhého pololetí příštího roku. Nelze očekávat jiný výsledek, než odsouzení ČR.
- Rozsudky ESLP v řízeních, v nichž byl stát stranou, jsou pro něj dle článku 46 Úmluvy závazné (*res iudicata*) a na jejich výkon dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy. Pro stát jsou nicméně závazné jakožto *res interpretata* i rozsudky proti jiným státům.
- Už v roce 2018 **Evropský výbor pro sociální práva** rozhodl, že česká úprava změny pohlaví porušuje článek 11 Evropské sociální charty chránící právo na zdraví. Stejně jako ESLP, i EVSP zdůrazňuje, že nelze mluvit o svobodném souhlasu se zdravotním zákrokem, pokud je jeho podstoupení podmínkou získání přístupu k jinému právu (tj. v tomto případě je postoupení sterilizace podmínkou pro uznání identity člověka). Navíc se nejedná o zákrok z lékařského hlediska nezbytný; naopak může zdraví poškodit.

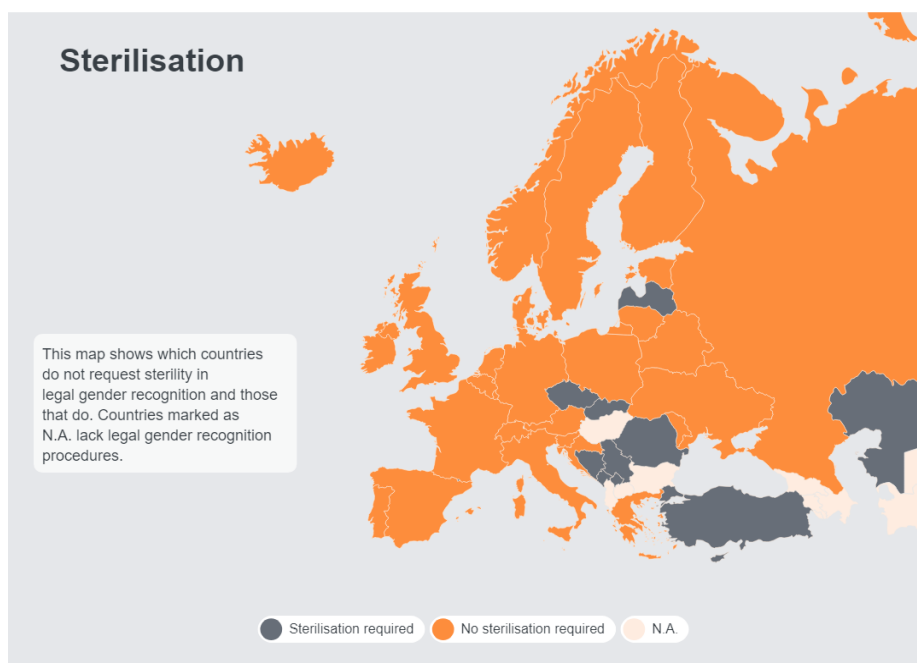
- Česká republika je povinná na toto rozhodnutí reagovat. V únoru 2023 EVSP konstatoval, že situace v České republice stále nebyla uvedena do souladu s Evropskou sociální chartou, a vyzval stát, aby ho informoval, jaké kroky podnikl za účelem změny příslušných právních předpisů.
- Pro odstranění podmínky sterilizace jakožto nutné podmínky právního uznání změny pohlaví se vyslovili též komisař Rady Evropy pro lidská práva, Parlamentní shromáždění Rady Evropy, Řídící výbor Rady Evropy pro diverzitu a inkluzi, vysoká komisařka OSN pro lidská práva, WHO či UNICEF.

Srovnání právních úprav evropských států

- V rámci Evropy lze sledovat jasný trend ve prospěch zrušení uvedeného požadavku:
 - ze států **Rady Evropy** jich podstatná většina pro úřední změnu pohlaví sterilizaci nepožaduje; podmínkou je toliko lékařská diagnóza genderové dysforie (např. Nizozemsko, Chorvatsko, Itálie, Německo, Polsko, Rakousko, Slovinsko, Spojené království, Španělsko, Švédsko), případně jen prohlášení dané osoby (např. Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Lucembursko, Norsko, Portugalsko, Řecko, Švýcarsko); sterilizaci již aktuálně vyžadují jen státy na jihovýchod od ČR (viz mapa níže);
 - ze států **Evropské unie** sterilizaci jako nutnou podmínku úřední změny pohlaví vyžaduje kromě nás jen Slovensko, Lotyšsko, Rumunsko a Kypr. Změnu pohlaví vůbec nepřipouští Maďarsko a Bulharsko.

**TRANS
RIGHTS
MAP**

Europe & Central Asia 2023

Návrh novelizace právní úpravy v ČR

- V červnu 2018 předložilo Ministerstvo spravedlnosti do meziresortního připomínkového řízení návrh novely občanského zákoníku a dalších zákonů, který měl umožnit úřední změnu pohlaví na základě osobního prohlášení trans osoby před matričním úřadem spolu s předložením potvrzení ošetřujícího lékaře (sexuologa) o diagnóze genderové dysforie. Úřední změna pohlaví měla být umožněna i u nezletilých starších 15 let. V dalším projednávání příslušného návrhu však od října 2018 nebylo pokračováno z důvodu rozporu s Ministerstvem vnitra, které však již v současnosti na svých připomínkách netrvá.
- Stávající legislativní návrh vychází z návrhu z roku 2018, tj. jeho hlavním záměrem je **zrušení podmínky sterilizace pro účely úřední změny pohlaví**. Tato změna **bude i nadále podmíněna předložením lékařské diagnózy**.
- Otázkami, které ještě nebyly plně dořešeny, jsou zejména:
 - stanovení **věkové hranice** pro možnost úřední změny pohlaví (15 nebo 18 let); **chirurgická změna pohlaví bude v každém případě i nadále možná až od dovršení 18 let**;
 - rozšíření **specializace lékaře**, který bude vydávat potvrzení o diagnóze, nad rámec oboru sexuologie, např. také na psychiatry (ČR je aktuálně jediným státem v Evropě, kde mohou diagnózu pro trans osoby vydávat výlučně sexuologové; ostatní evropské státy, které pro účely úřední změny pohlaví požadují znalecké stanovisko, tuto kompetenci svěřují psychiatrům, psychologům, interdisciplinární komisi, případně lékařům náležitě obeznámeným s problematikou genderového nesouladu bez výslovné specifikace jejich odbornosti).

Případné praktické problémy, resp. pojistky proti zneužití

- V žádném ze států, které zrušily požadavek sterilizace, tento krok dle dostupných informací nezpůsobil významnější právní ani společenské problémy.
- Oblast **vězeňství**: některé státy (např. Spojené království, Španělsko, Itálie) zavedly pro přístup k trans vězňům speciální interní pokyn, kde při jejich zařazení do vězení zohledňují nejen jejich aktuální úřední pohlaví, ale také další faktory, zejména stupeň rizika, které daná osoba může představovat pro své okolí; případně tyto státy umísťují trans osoby do zvláštních oddělení. Vězeňská služba ČR ve svém vyjádření z března 2023 uvedla, že navrhovanou právní úpravu lze v praxi provést a nebude vytvářet neregulovatelná rizika. V této souvislosti zejména zmínila, že řešení lze nalézt ve zřízení specializovaných oddílů.
- Možnost zneužití úřední změny pohlaví za účelem **zbavení se původní právní identity** (např. kvůli vyhnutí se trestnímu stíhání): V důsledku úřední změny pohlaví nebude předchozí status osoby nedohledatelný. Příslušné státní orgány budou mít přístup k informacím o dřívějším jménu, příjmení a pohlaví jednotlivce, pokud je to v oblasti jejich činnosti důvodné. Navíc změna jména i příjmení osoby je možná i dle účinné právní úpravy. Z judikatury ESLP též plyne, že stát nemá při úřední změně pohlaví povinnost provést úplný výmaz údajů o původním pohlaví z rodného listu dané osoby (*Y proti Polsku, 2022*).
- Problém **„rodících mužů a plodících žen“**: Značná část trans osob z vlastní vůle podstupuje hormonální léčbu, resp. chirurgické zákroky, které do velké míry omezují jejich prokreaci

schopnost, případně je této schopnosti zcela zbavují. Vzhledem k nízkému počtu trans osob ve společnosti budou případy těhotných trans mužů, respektive trans žen plodících děti, naprosto výjimečné. Navíc i pokud nastanou, judikatura ESLP ponechává na uvážení jednotlivých států, jak budou tyto osoby jakožto rodiče právně kvalifikovat: podle ESLP není porušením Úmluvy, pokud je trans muž, který porodil dítě, zapsán do matriky jako matka tohoto dítěte (*O. H. a G. H. proti Německu, 2023*), resp. pokud je trans žena, která zplodí dítě a toto potom porodí její partnerka, zapsána do matriky jako jeho otec (*A. H. a ostatní proti Německu, 2023*). Konečně, i dle stávající české úpravy je možné, že osoba počne dítě před úřední změnou pohlaví nebo že si nechá před touto změnou zmrazit gamety, kterých bude posléze využito k asistované reprodukci.

- Vstup do **prostor, které jsou oddělené podle pohlaví** (toalety, šatny, sprchy): Ani v současné době nebývá vstup do těchto prostor podmiňován kontrolou dokladů, a v praxi tedy může dojít např. k situaci, že trans žena, která nepodstoupila chirurgickou změnu pohlavních orgánů, ale na okolí svým zjevem působí jako žena, vstoupí bez problémů na ženských toalety, do ženských sprch apod.
- Riziko **opakované či účelové změny pohlaví**: Zkušenosti států, které takovou úpravu již zavedly, ukazuje, že tato obava není důvodná. Proces tranzice – ať se jedná o sociální, medicínské nebo administrativní a právní aspekty – je natolik náročný, dlouhodobý a komplexní (zahrnuje např. změnu všech osobních dokladů včetně diplomů o vzdělání a nahlášení změny osobních údajů také u různých soukromých institucí, jako jsou banky a pojišťovny), že si lze jen těžko představit, že by osoba tento proces dobrovolně podstoupila několikrát. Nadto zůstane v platnosti podmínka lékařské diagnózy, bez níž změnu nelze provést.
- U malého procenta trans osob dochází po určitém období k tzv. **detranzici**, tj. nejprve ke změně pohlaví a následně k návratu k původnímu pohlaví. Může to nastat např. v situaci, kdy dané osobě z různých důvodů – např. kvůli nedostatečným kapacitám příslušných specialistů – není poskytnuta náležitá odborná péče, a získá tak diagnózu genderového nesouladu, byť se v jejím případě ve skutečnosti jedná o jiný problém v oblasti duševního zdraví. Tím spíš by však měla být umožněna úřední změna pohlaví bez nutnosti podrobení se sterilizaci a chirurgickým zásahům, jelikož se jedná o nevratné zákroky, a daná osoba pak v případě detranzice již nemůže nabýt zpět všechny biologické a anatomické aspekty svého původního pohlaví.